

La gent de Llull al mercat

Antoni Puigverd / Escriptor

Una de les lectures que m'ha fet pensar més aquests últims mesos és la del llibre *Gente de Cervantes*, historia humana del español (Taurus, 2001), un assaig molt astut, fonamentat sobre els coneixements erudits que atresora l'autor, Juan Ramon Lodares, professor universitari de Madrid, però escrit de manera molt suggestiva, amb esgrima d'habilitíssim polemista. Es tracta, com jo mateix vaig explicar en uns articles de premsa, del llibre que va inspirar els funcionaris redactors del discurs-trampa que el monarca espanyol va pronunciar el dia de la proclamació del premi Cervantes, en el qual, com deuen recordar, es va referir al fet que el castellà històricament no s'ha imposat, sinó que ha estat un punt de trobada. Idea que la ministra Del Castillo va confirmar de manera encara més polèmica. Lodares, però, és molt enginyós, prou més difícil de contestar que els toscos funcionaris redactors.

El seu llibre és una visió a vol d'ocell de la història de la llengua castellana. Una visió que li permet donar unes quantes repassades, amb freda contundència, amb desapassionada aparença racionalista, als principals tòpics que es refereixen als moments en què llengua catalana (i també, naturalment, de totes les altres llengües, les indígenes, fonamentalment) entra en contacte amb el castellà. La idea que es desprèn de la seves repassades és que la pervivència del català és producte d'una obstinació artificial, inútil i regressiva, sovint reaccionària. Entossudir-se a mantenir la respiració artificial de qualsevol llengua que no tingui prou força pulmonar és, sobretot, un mal negoci per als seus parlants, que es perden l'oportunitat de transitar per amples vies comunicatives, com la del castellà.

El llibre de Lodares no es deixa contestar amb els tòpics romàntics. Amb depurada tècnica de publicista, presenta desenes de casos i exemples fruits d'una minuciosa investigació per fer més atractiva la seva història. El castellà, en comptes d'aparèixer com l'instrument dels prepotents i dels invasors, és presentat com la llengua de les oportunitats, de la facilitat, del dinamisme social i econòmic, de la promoció de la gent anònima que es busca la vida. La llengua de la modernitat, el port franc que serveix de vincle de comunicació entre persones d'orígens molt diferents, sigui al voltant del Burgos de l'any 1000, sigui a l'Amèrica criolla del XIX. I naturalment, a la València o a la Catalunya des de la meitat del segle XV: llengua de cultura, de mercat i de col·laboració interpeninsular en un moment històric en què els catalans i valencians han perdut, per culpa de la pesta negra, bona part de la població i de la potència comercial mediterrànies.

L'artèria ideològica de Lodares defensa que les llengües són instruments que acompanyen o dificulten l'evolució econòmica i les necessitats socials. Les llengües fortes no s'imposen per mecanismes coercitius, més aviat al contrari: creixen perquè generen àmplies adhesions. I les adhesions les afavoreixen dos tipus de circumstàncies: les històriques –econòmiques o geogràfiques– i les estrictament lingüístiques: el castellà hauria deglutit les aportacions lèxiques, fonètiques o

gramaticals de la majoria de les llengües i dialectes amb què (per raó de conquesta, comerç o veïnatge) va entrar en contacte. Les llengües fortes (com l'anglès o el castellà) en un context de barreja i confusió, possibiliten l'entesa i la comunicació ràpida i fàcil. Són llengües que es converteixen en necessàries; faciliten més la integració de parlants d'altres orígens. Són, per tant, les més eficaces, les que recullen més varietat de gents i procedències. Els nous parlants que s'hi incorporen ho fan, més que per pressió política o militar, per raons pràctiques: facilitat instrumental o consciència de la utilitat econòmica:

«El hierro de las armas –diu– no hace interesantes las lenguas. El oro y su comercio, sin embargo, las dota de tal atractivo que multiplica sus hablantes. En el proceso de concentración o difusión de grupos lingüísticos hay más oro que hierro».

Lodares, com veuen, no nega la repressió, però la relativitza. La seva tesi és que la seducció ha estat molt més determinant en la progressió de les llengües potents. I és que Lodares adapta a la història del castellà la incontestada ideologia del neoliberalisme. El discurs de Lodares té la característica d'incorporar el fenomen lingüístic al pensament economicista, despullant-lo completament de percepcions sentimentals. Mentre el catalanisme i la reivindicació del català encara s'alimenten de la tradició sentimental de la Renaixença, Lodares, home del present, proposa una mirada lingüística des de la butxaca. Des de l'interès: peladament. Extirpant els referents afectius i posant l'èmfasi en els avenços econòmics i de promoció social que les llengües grans faciliten, aconsegueix desdramatitzar els fenòmens sociolingüístics. Desdramatitzar o desculpabilitzar els progressos que les llengües fortes fan a costa de les petites. Vistes amb aquesta òptica, les llengües febles apareixen com a expressions de la resistència a la innovació, sovint associades a l'integrisme religiós i a les visions socials o econòmiques periclitades. Són presentades com a obstacles sobretot per a aquells que les parlen. El tòpic protoecologista de la riquesa de la varietat babèlica que, entre molts altres pensadors, defensa Steiner («cada vegada que es perd una llengua es perd una visió del món»), Lodares el substitueix per una apel·lació a l'ample joc socialitzador que una llengua gran facilita, a les possibilitats de creixement econòmic, d'entesa i de progrés material que posa en circulació.

Lodares gira el mitjà dels instruments convencionals de la sociolingüística: la substitució d'una llengua per un altra que els experts valencians (Ninyoles, Aracil) presenten com una pèrdua irreparable i com un pèrfid mecanisme de domini social, ell la presenta com un guany pels individus que s'incorporen a llengua forta. Aquesta llengua seductora és l'instrument d'un corrent igualador que ofereix més camp per córrer als seus parlants. Els que perden una llengua menor, de fet hi guanyen, ve a dir: hi guanyen una llengua major, hi guanyen en qualitat de vida, en accés a la modernitat, en possibilitats de comerciar... L'argument tant funciona amb els indígenes americans (que no accedeixen al castellà fins en època dels criollos, ja que els espanyols estan supeditats, explica, als religiosos i aquests cristianitzen en llengües indígenes) com amb els catalans. Lodares argumenta la seva posició amb detalls històrics mitjançant els quals aconsegueix expressar la idea que el castellà entra a Catalunya, abans dels Catòlics, associat al progrés econòmic. Vegem-ne dos. L'aliança que es produeix, per exemple, entre els mercaders catalans i el port de Sevilla per fer front a la competència portuguesa en el control del comerç d'Àfrica: el patró monetari és català, però el patró lingüístic és el castellà. També en ple segle XV, poc després de la invenció de Gutenberg, els primers impressors de Barcelona i Montserrat ja editaven més en castellà que en català, per raons de mercat.

Es obvi que es podrien trobar exemples en sentit contrari. Quan el rei va pronunciar el seu discurs, van aparèixer a tots els diaris de Catalunya llargs resums dels inescotables casos que relacionen el castellà amb el xarop de bastó, la repressió i l'antipatia. Però no s'hauria de menystenir la nova ideologia pragmàtica i economicista del discurs de Lodares. Un pot contestar ofès i indignat. Però ara la necessitat de fons que té el català és aquesta: de trobar respostes atractives per continuar afavorint la fidelitat lingüística dels seus parlants. El discurs neoliberal triomfa en tots els camps. Ha impugnat els tòpics de l'esquerra tradicional arreu del món. ¿Què ens assegura que no farà forat, aplicat a la llengua, en les noves generacions de catalans? Durant anys, la sociolingüística catalana s'ha dedicat a descobrir els mecanismes socials i de poder a través dels quals les llengües perden o guanyen parlants. Un argument de fons, però, es donava per entès: mantenir les llengües vives (i, en concret, la catalana) era considerat un bé cultural indiscutible, una causa a defensar més enllà de qualsevol posició política o ideològica (al marge, vull dir, de l'adscripció a l'ideari nacionalista). El llibre de Lodares ve a demostrar que també les causes culturals més aparentment anodines o neutrals formen part del discurs de moda. I que, per tant, poden ser impugnades i rebutjades en nom del pragmatisme, de les lleis del mercat, de tota mena d'inèrcies socials, econòmiques i comunicacionals. ¿Si el mercat s'ha convertit en l'únic regulador de les necessitats socials, per què no ho ha de ser de les comunicacionals? ¿Per què, si les llengües fortes són més vives i més útils que els productes de consum?

Que la força suggestiva d'una llengua va íntimament relacionada amb el prestigi social (i, doncs, econòmic), ho hem sabut tots aquests anys de política lingüística democràtica. El català ha guanyat prestigi, amb l'ajut de les institucions municipals i autonòmica, gràcies a la pressió i al pes simbòlic que la societat política (centrada en el govern convergent però amb el consens dels altres grups) li ha volgut donar. Aquest prestigi pretenia, precisament, canviar la tendència a l'ús descendent. Pretenia «normalitzar» la llengua, això és: fer-la penetrar en àmbits socials en els quals no era viva i salvar-la en aquells en els quals no era prou forta. Sense gaire coacció, per tal d'afavorir l'adhesió, el català adquiria prestigi: la gent ha après que parlar la llengua de Lull era «bo» i fins i tot «necessari»: per escalar posicions en la nostra societat. Doncs bé: aquest mecanisme pot revelar-se molt fràgil d'aquí a pocs anys, si prospera la tesi de Lodares (que a part de tesi és un projecte per a l'espanyol: competir amb l'anglès).

Curiosament, la llengua catalana va sobreviure en un moment històric crític (un moment en què moltes llengües europees que no tenien Estat van desaparèixer) gràcies a uns factors del tipus que Lodares defensa. És curiós (o potser no tant: demostra que no és intel·lectualment honest) que no se n'adoni. Però el fet és que si ens preguntem per què entre els segles XIX i XX només es va salvar el català, mentre s'enfonsaven l'occità, l'escocès o l'irlandès, hem de respondre que, en contra del tòpic romàntic, no va ser el patriotisme (molt més ho eren els irlandesos, de patriotes: van guanyar la independència, però van perdre el gaèlic) sinó la força econòmica de la classe social que l'acompanyava, la burgesia, allò que va donar força al català, una força socioeconòmica que el castellà (enfonsat a la pitjor crisi de la seva història: la de 1898) en aquell precís moment no tenia.

Cent anys després, s'han invertit les tornes. El projecte català apareix borrós, per no dir decadent (no parlo de política, parlo d'economia, de cultura, d'impuls

internacional) mentre Espanya ha entrat en un procés d'eufòria. No és fantasiós imaginar que per a molts joves catalans actuals (i del futur immediat) pot ser vist com una pèrdua de temps i d'esforç entretenir-se en el camí menor i ple de revolts del català podent usar la gran autopista de la comunicació que és el castellà (i/o l'anglès). Aquest és el perill que el discurs de Lodares posa involuntàriament sobre la nostra taula. No és un problema de raó històrica, sinó de capacitat suggestiva. La flaqueza del llibre de Lodares és que copia descaradament el model anglès. Ell voldria que el castellà disputés, d'aquí a 300 anys, juntament amb el xinès, la champions league de la sobrevivència futura amb l'anglès. I el fet és que, de moment, al castellà li funciona prou bé, aquest repte. Darrerament, per exemple, el president Bush i els demòcrates han competit sobre quin discurseja més en castellà. Lodares parla fins i tot d'integrar els brasilers (no li està gens malament que es parli de «lusoñol» ni, naturalment, de «catañol»: tot engreixa).

No s'ha de ser molt viu per captar que el discurs lingüístic de Lodares és la versió cultural del discurs aznarista, de la mateixa manera que l'aposta que, des de Miami, estan fent les grans empreses espanyoles a sudamèrica n'és la versió econòmica. Impressiona molt més el seu llibre vist des de l'actual conjuntura: amb una classe dirigent espanyola que ha definit un projecte perfectament coherent i coordinat, amb un peu a la universitat (Lodares), un altre en l'economia (Villalonga: Miami) i un altre en la política (Aznar). Un projecte que contrasta dolorosament amb el desgavell català. El paral·lelisme amb el segle XV és molt intens. Una Castella a punt d'inaugurar un imperi i una Catalunya que s'enfonsa en el seu mediterrani. La reconquesta d'Amèrica pot fer-se sense que Espanya tingui necessitat d'una tradició industrial: les noves tecnologies informàtiques i els grans grups de comunicació tenen un paper preponderant en la societat global. I el castellà n'és l'instrument possible. El projecte passa molt més per Miami que per Catalunya o Gibraltar (punts calents del nacionalisme tòpic espanyol: ni Franco ni Fraga no haguessin deixat escapar com ha fet Aznar la possibilitat de fer incansables sopes patriòtiques amb l'avaria del Tireless). El projecte és la reconquesta econòmica d'Amèrica: Cinc-cents anys després això és per primera vegada un objectiu creïble.

La història no existeix. Cada època la reinterpreta. Ho fa el poder per perpetuar-se. Ho fa el contrapoder per imposar-se. Fa angúnia comprovar que, mentre els hereus del franquisme s'han reinventat la història en clau liberal i tenen un projecte de gran calibre, a Catalunya encara predomina el discurs romàntic que respon a una època que no té res a veure amb la d'ara. La demostració de la feblesa de la política catalana present és precisament aquesta: proposa teràpies caduques, perquè parteix d'un diagnòstic anacrònic.

El llibre de Lodares va de llengües, però, posa sobre la taula (com tants altres ingredients de la vida econòmica, social i cultural del món contemporani) la necessitat que té l'esquerra de pensar una alternativa suggestiva, possible i potent a la impugnació general dels tòpics del socialisme democràtic. Davant d'aquest repte del present, intuïtivament, jo que no sóc un ideòleg ni sabia com posar-m'hi, tinc la impressió que el combat ideològic del futur enfrontarà dues grans línies: la darwinista (o neoliberal) que entén el mercat (la llei del més fort) com a mecanisme únic de regulació de tots els afers humans i l'ecològica (o partidària de la varietat) que defensa la diferència en contra de l'uniformisme que el mercat imposa. La nostàlgia de l'homogeneïtat prebàtica és un mite que presideix el llibre de Lodares, però també presideix l'imaginari dels defensors d'un mercat que es converteix en l'últim Déu, en

l'última església, en l'última Llei. El discurs igualitari va entrar en recessió, perquè afavoria l'estancament i reprimia el desig de progrés individual. Però el discurs neoliberal ha de ser forçat a entrar en recessió perquè ofega la varietat, uniforma els gustos, fa sofrir els desgraciats, reprimeix els diferents i asfixia els febles. De moment, el discurs de la varietat és caòtic, fonamentalista i negativista. El moviment socialista tindria l'obligació d'injectar-hi el nervi ideològic, refundre-hi les aportacions teòriques de la seva tradició, incorporar-hi els corrents més generosos del nou conservadorisme (valors comunitaristes, ecologisme, varietat cultural) i aportar-hi cultura de govern i coordinació internacional.